

RØROS KOMMUNE

KULTURMINNEPLAN RØROS KOMMUNE

PLANPROGRAM

Politisk behandling:

Saksnr.

Dato

Kommunestyre

INNHALDSFORTEGNELSE

1.0 Innledning	3
1.1 Bakgrunn for planarbeidet.....	3
1.2 Formålet med kulturminneplanen.....	4
1.3 Plantype	4
2 Føringer	5
2.1 Nasjonale føringer og lovgrunnlag.....	5
2.2 Regionale føringer.....	5
2.3 Kommunale føringer.....	6
3 Forslag hovedstruktur	8
3.1 Status kunnskapsgrunnlag	8
3.2 Innhold og inndeling.....	8
4 Planprosessen og planarbeidet	12
4.1 Planprosessen.....	12
4.2 Arbeidets organisering og medvirkning.....	12
4.3 Status og fremdrift.....	12

1.0 INNLEDNING

1.1 Bakgrunn for planarbeidet

Historia til Røros, slik de fleste av oss kjenner stedet i dag, starter i 1644 med funnet av kobbermalmen på Storwartz og etableringen av Røros kobberverk. Malmfunnet skulle bli starten på et industrieventyr som i 1980 ble opphevet til en del av verdens kulturarv. Gruvevirksomhet førte med seg annen virksomhet som byjordbruket, skogsdrift, utbygging av infrastruktur som veier, bruer og jernbane. Med arbeiderbevegelsen vokste det også fram et rikt foreningsliv med lokale samfunnshus og grendahus. All denne virksomheten har skapt et mylder av kulturminner og kulturmiljøer for ettertiden.

Foto: 1 Røros kommune.

I dag vet vi også at området som skulle bli Røros kommune ble flittig brukt av våre forfedre i forhistorisk tid. I deler av kommunen finner vi steinalderboplasser, dyregraver og ei og anna gravrøys. I senmiddelalderen var området flittig brukt til produksjon av jern fra myrsmalm.

Samene har hatt tilhold i Rørosområdet i lang tid. Det er ikke gjort noen systematisk registrering av samiske kulturminner i området, men det er registrert en del kulturminner i den østlige delen av Røros kommune, blant disse er samlesteder for rein, oppbevaringssteder og boplasser.

Kulturminnevernet har vært en viktig del av samfunnslivet på Røros helt siden bergstaden ble «oppdaget» av antikvarene på slutten av 1800-tallet. I første del av 1900-tallet var det et sterkt fokus på vern og fredning av markante enkeltbygninger i det historiske sentrum, mens det i andre halvdel av århundre ble satt fokus på bygningsmiljøet som helhet med de første reguleringsplanene og antikvarisk, kulturhistorisk bevaringsområde. Verdensarvstatusen smatt inn i 1980 og kulturlandskapet rundt byen fikk større oppmerksomhet, særlig ved vedtaket om en statlig verneplan for Småsetran. I 2010 blir verdensarvområdet utvidet til å omfatte et langt større område rundt bergstaden, med de to viktigste gruveområdene og kulturlandskapet etter byjordbruket. Bakgrunnen for dette var ønske om en bredere tilnærming til områdets historie og ikke minst en helhetlig forvaltning av området. Statusen som verdensarvsted forplikter oss, og legger premisser for den framtidige samfunnsutviklingen. Samtidig gir det muligheter for næringsutvikling og opplevelsesrike bo- og fritidsmiljø. Utarbeidelse av en kulturminneplan vil bidra til en mer helhetlig oversikt over kulturminner- og kulturmiljøer i kommunen og bidra til at kulturminner som til nå har fått liten oppmerksomhet kan løftes fram og gi oss ny kunnskap om vår felles fortid og skape opplevelser inn i framtida.

1.2 Formålet med kulturminneplanen

Kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap er ikke-fornybare ressurser og unike kilder til kunnskap og opplevelser og ressurser i samfunnsutviklingen. Etter plan- og bygningsloven har kommunene et hovedansvar for å legge til rette for en bærekraftig kulturminneforvaltning. Kommunene har ansvar for å identifisere og forvalte kulturminnene i tråd med overordnede nasjonale og regionale målsetninger, og har også ansvar for å bidra til oppnåelse av nasjonale miljømål på området.

Kommuneplanen og kommunedelplanen for kulturminner vil sammen med forvaltningsplanen for verdensarven være et felles kunnskapsgrunnlag. Gjennom planarbeidet vil man beskrive og analysere viktige utviklingstrekk, belyse ulike tema, kategorier og områder og vise kvaliteter som kulturminnene representerer. En kulturminneplan for Røros vil ikke være en uttømmende oversikt over alle kulturminner i kommunen.

Kulturminneplanen kan bidra til å redusere tapet av kulturminner. Planen kan gi et beslutningsgrunnlag slik at kulturminnene kan brukes som ressurs i samfunnsplanleggingen. En kulturminneplan vil kunne bidra til mer forutsigbare rammer i areal- og samfunnsplanleggingen.

Målet med planarbeidet:

- Gi en helhetlig og strukturert oversikt over kulturminner og kulturmiljøer i kommunen.
- Avklare kommunens strategi for forvaltningen av kulturminner og kulturmiljøer og bidra til samarbeid og felles forståelse.
- Handlingsplanen skal foreslå tiltak for videre registrering, forvaltning og formidling av kulturarven.

1.3 Plantype

Kulturminneplanen skal behandles som en tematisk kommunedelplan, jf. Plan- og bygningsloven § 11.1, 3. ledd.

Kulturminneplanen vil være retningsgivende for rulleringsarbeidet med kommuneplanen, for offentlig og privat reguleringsplanarbeid, og for behandling av byggesaker. Rullering av kulturminneplanen vil måtte skje i samsvar med Kommuneplanens rullering, for å ivareta kulturminneplanens relevans og brukbarhet som styringsverktøy i den kommunale forvaltningen på kulturminnefeltet. Oppdatering av bakgrunns materialet for planen vil være en kontinuerlig oppgave.

2 FØRINGER

2.1 Nasjonale føringer og lovgrunnlag

Lovgrunnlaget og overordnede nasjonale mål på området er blant annet nedfelt i:

- Plan og bygningsloven, 2008
- Kulturminneloven, 1978
- Verdensarvkonvensjonen, konvensjonen for vern av verdens kultur- og naturarv, 1972
- Statlige planretningslinjer SPR, Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging, Bærekraftig areal- og samfunnsutvikling: Aktiv forvaltning av natur- og kulturminneverdier. Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2015
- Stortingsmelding nr. 16 (2004-2005), Leve med kulturminner
- Stortingsmelding nr. 35 (2012-2013), Framtid med fotfeste

De nasjonale miljømålene på kulturminnefeltet slår fast at tapet av verneverdige kulturminner skal minimeres, jf. Miljømål 2.1.

Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging, Bærekraftig areal- og samfunnsutvikling: Aktiv forvaltning av natur- og kulturminneverdier, beskriver blant annet at:

- Planlegging bygger på oppdatert og tilgjengelig kunnskap om arealbruk og natur-, kulturminne-, kulturmiljø- og landskapsverdier. Nødvendig kartlegging og vurdering av disse verdiene inngår i planleggingen.
- Kommunene registrerer og verdsetter kulturminner og kulturmiljøer som har lokal verdi og innarbeider disse i planer etter plan- og bygningsloven.
- Hensyn til tradisjonell bruk, kulturmiljø, estetikk, tilgjengelighet og universell utforming legges til grunn i planlegging av omgivelser og bebyggelse. Kulturminner og kulturmiljøer tas aktivt i bruk som ressurser i by- og tettstedsutviklingen.
- Planleggingen bidrar til å unngå nedbygging av viktige naturtyper, friluftsområder, kulturlandskap og dyrka mark, og inngrep i viktige kulturminner og kulturmiljø.

I forventningsbrevet til Riksantikvaren fra Klima- og miljødepartementet i 2018 er Riksantikvaren bedt om å medvirke til at alle verdensarvstedene har gode forvaltningsplaner for verdensarven klare ved utgangen av 2019.

2.2 Regionale føringer

Regional plan for kulturminner for Sør-Trøndelag 2013-2017, har fire fokusområder:

- Kulturarven som ressurs
  - Sikre og synliggjøre kulturminners rolle som premisser for steds- og lokalsamfunnsutvikling
  - Utvikle aktiviteter og tilbud for allmennheten med utgangspunkt i kulturarven.
- Bevaring og skjøtsel
  - Tilgjengeliggjøre og bedre oversikter over kulturminner som grunnlag for prioritering av lokal og regionalt verdifulle kulturminner

- Formidling og tilrettelegging
  - Jobbe bevisst for bruk av kulturarven i presentasjon av steder.
- Kunnskap og kompetanse
  - Styrke forskning og samarbeid mellom relevante institusjoner

Det er utarbeidet en egen regional plan for verdensarvområdet Røros bergstad og Circumferensen, med tilhørende handlingsprogram. Målsettingen med planen er at verdensarvområdet skal sette standard for god kulturminne- og naturforvaltning, og for vedlikehold og istandsetting av kulturminner på den ene siden, og for god formidling, næringsutvikling og helhetlig samfunnsplanlegging i sårbare områder på den andre siden.

Planen har fire hovedtema:

- Forvaltning
  - I Handlingsprogram 2019-2021 er et av tiltakene innenfor forvaltning utarbeidelse av kulturminneplaner i alle kommunene i Circumferensen.
- Kunnskap
  - Økt kunnskap om samisk kultur og nærings sammenheng med Røros kobberverk og verdensarven
- Formidling
- Næring

2.3 Kommunale føringer

I planstrategien for Røros kommune er det vedtatt å utarbeide en kulturminneplan i planperioden.

I kommuneplanens samfunnsdel 2016-2028, er verdensarv pekt på som prioritert satsningsområde. Det er et hovedmål at hensynet til verdiene verdensarvstatusen hegner om vil ligge som en overordnet og sektorovergripende forutsetning for all lokal samfunnsplanlegging og ressursforvaltning på Røros.

Følgende delmål er oppført i tilknytning til tema verdensarv:

1. Styrke kompetansen på forvaltning av verdensarven.
2. Styrke kompetansen på å drive næringsutvikling på verdensarvens premisser.
3. Styrke formidlingskompetanse.
4. Bedre og mer helhetlige planprosesser.

I reguleringsplan for Småsetran fra 1989, reguleres deler av området til kulturhistorisk bevaringsområde med formål å bevare landskapets og miljøets særegne karakter og den kulturhistorisk verdifulle bebyggelsen.

I forslaget til ny reguleringsplan for Røros sentrum er hovedhensikten med reguleringsplanen å sikre de kulturhistoriske verdiene i Røros sentrum. Formålet med hensynssone bevaring i sentrumsplanen er videre å bevare den kulturhistorisk verdifulle bebyggelsen, bygningsmiljøet, bystrukturen og landskapet, herunder kulturlandskapet etter kobberverket og byjordbruket. Området skal blant annet bevares som en kilde til kunnskap og opplevelser.

Arbeidet med 2. generasjons forvaltningsplan for Røros bergstad og Circumferensen startet sommeren 2017, og skal etter planen være ferdig sommeren 2019. Forvaltningsplanarbeidet legger blant annet opp til en opplisting og vurdering av viktige objekter og områder i Circumferensen.

Foto: 2 Røros kommune.

3 FORSLAG HOVEDSTRUKTUR

3.1 Status kunnskapsgrunnlag

I 1991 ble det utarbeidet en kulturminneplan for Røros kommune i forbindelse med arbeidet med kommuneplan, men denne kom ikke opp til politisk behandling. Kommunen har imidlertid to større områder som er regulert til bevaring, Småsetran og Røros sentrum, i tillegg til at kulturlandskapet rundt sentrum er beskyttet gjennom kommunedelplan Røros sentrum. I tillegg til dette har store deler av kommunen status som verdensarvsted. Siden bergstaden fikk status som verdensarvsted i 1980 har det blitt utarbeidet en rekke ulike registreringer av ulike typer kulturminner i kommunen. Det aller meste av disse registreringene omfatter bygninger. Røros sentrum og kulturlandskapet rundt er det området som er best kartlagt. I tillegg til dette finnes det en rekke rapporter, studier og lokalhistorisk litteratur som tar for seg ulike typer kulturmiljøer og kulturminner omkring i kommunen.

3.2 Innhold og inndeling

Kulturminneplanen vil i stor grad bygge på kulturminnegrunnlagene, kulturhistoriske registreringer og kilder. Planen vil kunne være inndelt som følgende:

1. Innledning
  - Innledning og mål
  - Strategi for kulturminneforvaltning i Røros. Innsatsområder.
  - Bakgrunn og formål med kulturminneplanen
  - Plantype
  - Forholdet til kommuneplanens arealdel
  - Nasjonale og regionale føringer
2. Historisk utvikling i Røros kommune
3. Kulturminneplan og verdensarv

Kulturminner knyttet til verdensarven Røros bergstad og Circumferensen i Røroskommune spenner bredt og berører mange ulike tema. Bygninger og anlegg etter Røroskobberverk, hagalandskapet etter byjordbruket i bergstaden og tømmerrennene ved Femunden er alle en del av verdensarvverdiene. Vinterveien fra Røros til Falun går gjennom Røros og Os kommune og er således et kulturminne kommunene har et felles ansvar for.
4. Automatisk fredete kulturminner
  - Fornminner

Arkeologiske kulturminner har hatt en relativt beskjeden oppmerksomhet i Røros kommune. Vi vet imidlertid at det har vært omfattende aktivitet i området i forhistorisk tid. Røros kommune ønsker å settes større fokus på denne delen av forhistorien vår som kilder til kunnskap og opplevelser.

- Samiske kulturminner

Området som utgjør Røros kommune har vært samisk bosettingsområde i lang tid. Det finnes ulike typer kulturminner som kan knyttes til samisk bosetting i kommunen, deriblant samleplasser for rein, oppbevaringssteder og boplasser. Som samisk forvaltningskommune er det naturlig at samiske kulturminner blir tatt inn i kulturminneplanen.

5. Nyere tids kulturminner

- Gruvedrift

Gruvedrift har vært den viktigste næringen mesteparten av tiden Røros har eksistert som det samfunnet vi kjenner det som i dag. Røros kobberverk har vært det ledende bergverket, men det har også vært drevet gruvedrift på krom av andre private selskap.

- Kulturlandskap og bygningsmiljøer

Kommunen har en rekke verdifulle kulturlandskap, særlig knyttet til landbruket. Felles for disse er at kulturminner og landskap sammen utgjør en kunnskaps- og opplevelsesressurs. Sølendet med slåttemyrer, slåttemark og høylauer og Småsetran med grashagaer, setervoller og seterbygninger er eksempler på verdifulle kulturlandskap i kommunen.

Bergstaden er det viktigste bygningsmiljøet i kommunen i kulturminnesammenheng. Det godt bevarte trehusmiljøet fra 1700-1800-tallet blir regnet som et av de viktigste i Norge, og fikk status som verdensarvsted i 1980. De fleste fredete bygningene i Røros kommune ligger innenfor bergstaden.

- Landbrukets kulturminner

Landbruket har etter gruvedriften vært den viktigste næringsveien til befolkningen i Røros-området. Kulturlandskapet rundt bergstaden er i stor grad formet av jordbruket med grashagaer og høylauer. Rundt omkring i kommunen finner vi «bersrom», gårdsanlegg tuftet på et todelt næringsgrunnlag, gruvedrift og jordbruk.

- Transport og samferdsel

Transport har til alle tider vært viktig for å få Røros-samfundet til å fungere. Kobberverket hadde en mengde folk til å drive transport av malm, settved og kull for at bergverket skulle kunne holdes gående. Varer kom fram til bergstaden med hest og slede på vinterstid og kobber ble sendt nordover til Trondheim. Langs transportrutene var det lagt til rette med ferdasgårder og etter hvert også skysstasjoner. På slutten av 1700-tallet ble det veiforbindelse til Trondheim sommerstid og i 1877 åpnet Rørosbanen. Femunden 1 ble sjøsatt i 1887.

- Skogsarbeid, jakt og fangst

Før kobberverket ble etablert i 1644 stod det tett furuskog flere steder i området. Behovet for brensel i gruvene og smeltehyttene førte raskt til avskoging og en måtte dra stadig lengre ut for å skaffe nok brensel og materialer til husbygging og konstruksjoner som kobberverket trengte. Dette medførte bygging av skogsbuer og tømmerrenner.

Jakt og fangst har til alle tider vært viktig i Rørosområde, både for matauk og som fritidssyssele. Aktiviteten førte til oppføring av blant annet jaktbuer og

falkefangeranlegg. Det er ikke bare de ulike lokalitetene fra denne aktiviteten som er viktig å bevare for framtiden, men også historiene om aktivitetene.

- Foreningsvirksomhet, skole- og helsevesen

Foreningslivet har vært svært viktig i Røros-området. Både gruvearbeiderne og hyttarbeiderne hadde sine fagforeninger, det ble dannet leseforeninger, forsikringsforeninger og ungdomslag. De mange samfunnshusene rundt om i kommunen er resultater av denne virksomheten.

Kobberverket hadde siden slutten av 1600-tallet ansvaret for skole-, fattigvesen og helsevesen. Etter hvert fikk kommunen en mer framtrædende rolle innenfor feltet. Rundt omkring i kommunen er det fremdeles bevart flere skolebygninger og bygninger. Et eksempel er Raukassa som ble oppført av Catharina Borchgrevink i 1799.

- Handverk og handel

Handverk av ulik art har alltid vært viktig på Røros. Kobberverket hadde spesialiserte handverkere og fagfolk til å utføre ulike former for oppdrag. Det ble oppført bygninger og anlegg for disse formålene både ved gruvene og smeltehyttene. Rundt omkring på gårdene ble det også drevet håndverk av ulike typer. Det ble drevet skiferproduksjon og stamphus for produksjon av vadmél.

Opprinnelig var det kobberverket som hadde ansvaret for proviantforsyningen på Røros. I 1818 ble det bestemt at handlen i bergstaden skulle foregå «ved dertil beskikkede Kjøbmænd, hvis Antal ei skal overstige 3». Resultatet ble blant annet handelshuset Engzelius. I 1853 ble Rørosmartnan oppretta ved kongelig resulasjon og nye handelsbedrifter, som Finborud, Lars Skancke og Peder Holden ble etablert.

- Tekniske og industrielle kulturminner

På slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet oppstod det stadig «nye» næringer rundt omkring i kommunen. Det ble etablert skinnindustri, Røros Trevarefabrikk startet opp i 1875 og Skanckesmia ble etablert på 1920-tallet. Etter hvert kom bedrifter som Røros Tweed og Håg.

6. Ansvarsdeling i kulturminnevernet

- Lovverk
- Verneverdi og vernekriterier

7. Bestemmelser

- Bestemmelser og retningslinjer

8. Handlingsprogram

9. Vedlegg og kart

Foto: 3 Røros kommune.

4 PLANPROSESSEN OG PLANARBEIDET

4.1 Planprosessen

Formålet med planprogrammet er å presentere en oversikt og en ramme for det kommende planarbeidet, samt å skape et grunnlag for involvering på et tidlig stadium. Arbeidet med planen er igangsatt og planarbeidet vil pågå parallelt med høringen av planprogrammet.

4.2 Arbeidets organisering og medvirkning

Organisering

Prosjektleder: Magnus Borgos, byantikvar

Prosjektgruppe: Magnus Borgos, byantikvar, Inngunn Holøymoen, kommuneplanlegger og Torfinn Rhode, verdensarvkoordinator

Politisk styringsgruppe: Komite for kultur og samfunnsutvikling

Medvirkning

Røros kommune har mye informasjon og kunnskap omkring kulturminner og kulturmiljøer i kommunen, men det finnes også mye kunnskap rundt omkring hos ulike lag og foreninger og andre ressurspersoner i kommunen.

I arbeidet med kulturminneplanen er det ønskelig å involvere et bredt lag av befolkningen, både for å få innspill og reaksjoner på forslaget til valg av tema, men også når det gjelder arbeidet med å plukke ut kulturminner innenfor hver kategori. En ser for seg ulike typer medvirkningsaktiviteter, deriblant folkemøter, foredrag og muligheter for på å sende inn ulike typer innspill til planarbeidet.

4.3 Status og fremdrift

Ressursbehov

Røros kommune har motatt et tilskudd på kr 100 000,- til utarbeidelse av kulturminneplan fra Riksantikvaren. Det vil i tillegg være behov for å sette av egne midler til arbeidet. Det vil være behov for å leie inn fagkompetanse til å utføre deler av arbeidet pga. stort arbeidspress på administrasjonen i kommunen.

Tidspunkt	Innhold
Høst 2018	Utarbeidelse av planprogram
Vinter 2018/19	Planprogram høring og vedtak/oppstart planarbeid. Innsamling av eksisterende kartlegginger. Dialog med historielag og Rørosmuseet. Medvirkningsprosess.
Mars 2019	Vedtak planprogram. Inngå avtale om kjøp av tjenester. Oppstart av planarbeid. Få oversikt over materialet og hvilken kompetanse ulike ressurspersoner sitter med.

April 2019	Grenadamøter i Brekken, Glåmos og i Hådalen. Møte med Rørosmuseet vedrørende utvelgelse av kulturminner. Arbeide med planprogrammet; verdisetting og utvelgelse av kulturminner.
Mai-juni 2019	Tilleggsregistreringer og supplering til ovenstående. Prioritering av kulturminner og tiltak i en tiltaksplan.
Juli-august 2019	Ferdigstillelse planforslag – 1. gangs behandling 29. august.
Høst 2019	Høring planforslaget. Sluttbehandling og vedtak 28. november.

Foto: 4 Røros kommune

RØROS KOMMUNE

VERDENSARV

INDUSTRI

KULTUR

*Pulsen
i fjellet*